

KRISTINA KEPINSKA JAKOBSEN

PATRICK RISAN (red.)

ETIKK

i etterforskning

VERDIER, VALG OG DILEMMAER

GYLDENDAL

ETIKK I ETTERFORSKNING

KRISTINA KEPINSKA JAKOBSEN OG PATRICK RISAN (RED.)

ETIKK I ETTERFORSKNING

VERDIER, VALG OG DILEMMAER

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2024

1. utgave, 1. opplag 2024

ISBN 978-82-05-60560-2

Omslagsdesign: Kristin Berg Johnsen

Layout: Bøk Oslo AS

Sats: HAVE A BOOK

Brødtekst: Minion 10,5/15 pkt

Papir: 90 g Amber Graphic

Trykk: Mediehuset Andvord AS, Norge 2024

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Akademisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk

akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljo

Forord

Denne boken er skrevet til alle som er interessert i politiets etterforskning.

Politiets etterforskning er regulert av en rekke lover, regler og retningslinjer som blant annet skal sikre at etiske hensyn ivaretas. Formålet med denne boken er å løfte frem og diskutere hvordan etikk kan bli en integrert del av politiets etterforskningspraksis.

I bokens kapitler vil det utforskes hvordan etisk refleksjon kan bli en rutinemessig del av praksis, og hvordan etiske verdier kan innlemmes i konkrete etterforskningsmetoder. Derfor er det vårt håp at boken vil kunne brukes i politiets utdanninger og bidra til profesjonaliseringen av politiyrket.

Det er mange personer vi ønsker å takke i forbindelse med arbeidet med denne utgivelsen. Ideen til boken kommer fra Karianne Moen. Hun har undervist i mange år ved Politihøgskolens bachelorutdanning og opplevde at det var et behov for nordisk litteratur om etiske aspekter ved etterforskning. I tillegg vil vi takke alle bidragsyterne i dette bokprosjektet om etikk og etterforskning. Vi vil også takke alle fagfellene som med hver sin faglige bakgrunn har gitt grundige og kompetente kommentarer, og derved har bidratt til å heve kvaliteten på kapitlene. Videre vil vi takke Tone Davik, Jon Aga, Ole Thomas Bjerknes og Liv Finstad for gode innspill i arbeidet med boken.

Til slutt vil vi takke redaktør Vibeke Høegh-Omdal for kompetent støtte og hjelp underveis. Vibeke har utrettelig svart på store og små spørsmål, lest kapittelutkast og gitt tydelige og nyttige tilbakemeldinger som har hjulpet oss i vårt arbeid som fagredaktører.

Oslo, 1. mars 2024

Kristina Kepinska Jakobsen og Patrick Risan

Innhold

INNLEDNING	13
Hvorfor er det viktig med en bok om etikk knyttet til etterforskning?	14
Hvordan nå idealet om etisk profesjonsutøvelse?	15
Bokens oppbygning	15
Referanser	19
KAPITTEL 1 ETTERFORSKNINGENS ETIKK	21
<i>Geir Heivoll</i>	
1 Innledning	21
2 Grunnleggende etiske begreper og perspektiver	23
3 Å kunne se vurderinger og valg som moralske	26
4 Etiske normer og verdier som skal prege etterforskningen	29
Etterforskning i tråd med rettslige krav og verdier	32
Når man kan sette i verk etterforskning og bruke tvangsmidler	32
Saklighet og upartiskhet	33
Objektivitet	33
Kvalitet og begrensede ressurser	35
Respekt og hensynsfullhet	35
Generelt om de etiske retningslinjenes normer og verdier	36
5 Moralsk dømmekraft	37
Etiske retningslinjer	41
Litteratur	42
KAPITTEL 2 OM TRANSPARENS I ETTERFORSKNING	43
<i>Jens Erik Paulsen</i>	
1 Transparens i etterforskning: krav og begrensninger	44
2 Aspekter ved transparens: saksforhold, prosess og metoder	45
a) Graden av transparens: Handlinger og håndtering av opplysninger	47
b) Transparens overfor hvem?	49
c) Transparens når? <i>Timing</i>	51

8 INNHOLD

3 Makt og transparens	52
4 Transparens som avdekking og intersubjektivitet	53
5 Grunner til at transparens er viktig	54
6 Transparens: Kommunikativ ferdighet, kommunikativt fellesskap	56
Referanser	57

KAPITTEL 3 VERDIBASERT REFLEKSJON I ETTERFORSKNING

60

Jens Erik Paulsen

1 Metodikken i korte trekk	62
2 Gjennomgang av metodikken med eksempel	65
3 Avsluttende refleksjoner	75
Referanser	76

KAPITTEL 4 JUSS OG ETIKK I STRAKSETTERFORSKNING

79

Hild Rønning

1 Innledning	79
2 Politi, juss og etikk	83
2.1 Hva kjennetegner juss og etikk?	83
2.2 Etikdens relevans	85
2.3 Gjennomgående krav om saklighet, likhet, objektivitet, forsvarlig saksbehandling og skånsomhet	87
3 Vurdering av straffeforfølgelse	88
3.1 Mistankekrav	88
3.2 Rapporteringsplikt og oppportunitetsprinsipp	89
3.3 Rettferdig rettergang	90
4 Rettslig og etisk belysning av et utvalg problemstillinger i straksetterforskningen	91
4.1 Innledning	91
4.2 Lov- og sporvalg	92
4.3 Objektivitet	96
4.4 Avhør	98
4.5 Informasjonsbehandling	103
5 Konsekvenser av feil	105
6 Avsluttende betraktninger	107
Referanser	110

KAPITTEL 5 ETIKK I ETTERRETNINGSINNHEITING

112

Jens Erik Paulsen

1 Etterretning og etterretningsdoktrinen	113
2 Moralsk etterretningsvirksomhet – en selvmotsigelse?	116
3 Konkret etisk refleksjon i innhentingsvirksomhet	128
Referanser	130

KAPITTEL 6 NUANCER I GRÅT: ETISKE ASPEKTER VED PROAKTIV EFTERFORSKNING	133
<i>Nadja Kirchhoff Hestehave</i>	
Introduktion	133
Hvad karakteriserer proaktiv etterforskning?	136
Etik og profesjonalisering	138
Forståelser af og perspektiver på etik	140
Ni etiske principper i proaktiv etterforskning	141
Proces for proaktiv etterforskning og etiske overvejelser	144
Fase 1: Indledende informationsindsamling og organisering af information	146
Fase 2: Beslutning om etterforskningsstrategi og målrettet informationsindsamling	146
Fase 3: Produktion af etterforskningsviden og -beviser	147
Fase 4: Opbygning eller afslutning af sag	147
Afsluttende kommentarer	149
Litteratur	150
KAPITTEL 7 ETISKE UTFORDRINGER VED POLITIETS HÅNDTERING AV DIGITALE SPOR OG BEVIS	153
<i>Nina Sunde</i>	
1 Digitale spor – etterforskningens nye «silver bullet»	153
2 Dataetterforsker som kunnskapsmegler og verdiforvalter	155
2.1 Kunnskapsmegling, ansvar og definisjonsmakt	155
2.2 Kunnskapsmegling av eksperter eller enøyde konger	157
2.3 Automasjon for effektivitet eller fraskrivelse av ansvar	160
2.4 Tillit gjennom dataetterforskners integritet eller transparens i undersøkelsesprosessen	162
2.5 Når den moralske smakssansen utfordrer en objektiv og formålsstyrt undersøkelse	164
3 Tiltak for å styrke den etiske dimensjonen av dataetterforskning	166
3.1 Verdiforvaltning gjennom verdibasert refleksjon	166
3.2 Tiltak for styrking av partslikhetsprinsippet	169
4 Avslutning	172
Referanser	173
Rettsavgjørelser	176
Love og forskrifter	176
KAPITTEL 8 AVHØR AV MISTENKTE	177
Å OPPKLARE KRIMINALITET OG IVARETA MISTENKTES RETTIGHETER	
<i>Kristina Kepinska Jakobsen og Harriet Jakobsson Öhrn</i>	
Innledning	177
Politiets maktposisjon og det etiske grunnlag	178
Utviklingen av etiske avhørsmetoder	180

Objektivitet	181
Objektivitet som et normativt ideal	182
Objektivitet i politiets opplæring	184
Mellommenneskelig kontakt	185
Å møte den mistenktes følelser: to eksempler	186
Utfordringer og dilemmaer	189
Etterforskerens egne følelser	190
Balanse mellom alvor og trygge rammer	191
Å formidle og ivareta den mistenktes rettigheter	192
Sårbare mistenkte og rettigheter	192
Avsluttende kommentarer	194
Referanser	196

KAPITTEL 9 INFORMANTREKRUTTERING, ETIKK OG SÆRLIGE HENSYN .. 202

Nina Christine Dahl

Innledning	202
Politiets møte med funksjonshemmede	202
Seiglivede holdninger til funksjonshemmede	203
Om kognitiv funksjonsnedsettelse og diagnosen utviklingshemming	205
Stigma og selvpresentasjon	207
Bård Lanes-saken	210
Den generelle risikoen	211
Den særlige risikoen	212
Motiv og motivasjon	213
Asymmetriske maktforhold	214
Vurdering av egen risiko	215
Etisk refleksjon i rekrutteringsarbeid	216
Oppsummering	218
Referanser	219

KAPITTEL 10 DATABEVIS I ETTERFORSKNING .. 225

NOEN ETISKE UTFORDRINGER FOR PÅTALEJURISTEN

Inger Marie Sunde

Påtalejuristens etiske relasjoner	225
Operasjonalisering av etiske retningslinjer og verdier	227
Avskjæring av bevis mottatt fra utenlandsk politi	228
Situasjonsforståelse	228
Verdilandskapet	231
Beslutningen	232
Oppsummering	236
Tilfeldighetsfunn ved analyse av data sikret i etterforskningen	237
Situasjonsforståelse	237
Verdilandskapet	239
Beslutningen	240
Oppsummering	243
Avsluttende refleksjon	243
Referanser	244

KAPITTEL 11 ETTERFORSKNINGSLEDERES OPPLEVELSER	
AV ETISKE DILEMMA	245
AMBIVALENS SOM PREMISS I BESLUTNINGSTAKING	
<i>Brita Bjørkelo, Mia Hartmann, Ingrid Helleve og Geir Gjerde Knutsen</i>	
Et dilemmafylt ledelsesrom: etikk som supplement til lovverket	246
Perspektiver på etikk og etiske dilemma i etterforskningsledelse	247
Formål med studien	250
Metode	251
Forskningsdesign	251
Kontekst	251
Utvalg og metode	251
Analyse	251
Resultat og diskusjon	252
Etiske dilemmaer mellom styring og ledelse (kategori 1)	253
Etiske dilemmaer vedrørende metodebruk (kategori 2)	254
Konklusjon	256
Implikasjoner	256
Referanser	257
KAPITTEL 12 AVHØR AV PERSONER MED VANSKER KNYTTET TIL	
RUSUTFORDRINGER OG PSYKISKE LIDELSER	261
ETISKE DILEMMAER FRA PRAKSIS	
<i>Kjetil Rakkestad</i>	
Innledning	261
Saksevaluering	262
Eksempel 1: Vitneavhør om trafikkulykke – forklaringsplikt?	264
Eksempel 2: Vitneavhør av beruset og sårbar person	267
Eksempel 3: Dokumentasjon av vitneavhør i alvorlig voldssak	270
Eksempel 4: Avhør av siktede, uten tid til forberedelse	272
Avhør av berusede personer med psykiske lidelser	275
Oppsummering	276
Referanser	277
KAPITTEL 13 ETISKE ASPEKTER VED FRITAKSRETTE	
VURDERINGEN AV BARNETS BESTE	280
<i>Annika Melinder og Lisbeth Fullu Skyberg</i>	
Innledning	280
1 Tilrettelagte avhør av barn og sårbare personer	281
2 Kort historisering av etiske dilemmaer ved barn som nærstående vitner	283
3 Hvordan nærme seg etikken i etterforskningen?	285
4 Hvordan kan vi sikre barnets beste ved mistanke om lovbrudd	286
5 Barnets beste som prinsipp, rettighet og et sett av prosessuelle regler	288
6 Er vitneplikten egentlig en plikt?	290
7 Fortsatt beskyttelse av barn ved henleggelse	291

8	Etiske dilemma for etterforskere	293
9	Betydningen av formuleringen ved informasjon om fritaksretten	294
10	Utviklingen av konsekvensforståelse	296
11	Avsluttende kommentarer	299
KAPITTEL 14 KRIMINALJOURNALISTISK ETIKK		301
<i>Lars Arve Røssland</i>		
	Innledning	301
	Fra kriminell fascinasjon til kritisk kriminaljournalistikk	302
	Journalist og politi	304
	Pressens samfunnsrolle	305
	Roller og relasjoner	306
	Parallell etterforskning	308
	Identifisering og forhåndsdomming	309
	Menneskene bak nyhetene	311
	Puslespillfellen	312
	Kriminaljournalistisk etikk: oppsummerende merknader	313
	Referanser	314
KAPITTEL 15 JAKTEN PÅ SANNHETEN		316
ETISKE UTFORDRINGER MED GRAVENDE JOURNALISTIKK		
<i>Bjørn Olav Jahr</i>		
	Drapet på Birgitte Tengs, en sammenfatning	316
	Drapene i Baneheia, en sammenfatning	317
	Nødvendigheten og håndteringen av tilsvar	318
	Kritikk av <i>Hvem drepte Birgitte Tengs?</i>	318
	Kritikk av <i>Drapene i Baneheia</i>	319
	Egen læringskurve	321
	Min metode	321
	Tilgang til dokumentasjon	322
	Søke ekspertisehjelp	322
	Nærhet i tid og rekonstruksjoner	323
	Beskrivelsene av ugjerningene	324
	Håndteringen av de etterlatte	325
	Demoniserer jeg Johny Vassbakk og Jan Helge Andersen?	326
	Etikk må ikke bli en hvilepute	327
OM FORFATTERNE		329
STIKKORD		333